

Nyt fra Sprognævnet

1985 · 2/juni

Egernerne, søskendene og de mangede uhyrer

Om strukturparallelisme

Staveproblemer kan have vidt forskellig baggrund, men så at sige alle mennesker kender til dette, at de kommer i tvivl om et ords korrekte stavning – også redaktørerne af den sidste nye retskrivningsordbog, som Dansk Sprognævn er ved at lægge sidste hånd på.

Lumske staveproblemer

De mest lumske staveproblemer er selvfølgelig dem, man ikke selv opdager – og de optræder på alle niveauer, fra børnehavnens forsøg på at gengive moderens navn »In« (= *Ellen*), over femteklasseelevens omtale af sine »søskene« (= *søskende*) til journalistens »hieraki« (= *hierarki*) og lærerens »financiere« (= *finansiere*).

Men mange erkender naturligvis de problemer, der kan være forbundet med at stave et givet ord korrekt. Selv suveræne stavere har som regel et par ord, de fast slår op i ordbogen, fordi de har opgivet at lære den korrekte stavning udenad. Der kan ligefrem undertiden opstå nye staveproblemer i forbindelse med ord, der hidtil har været betragtet som uproblematiske, fordi man hører, at de er svære at stave, og at mange har problemer med at gengive dem. Selv mestrede jeg en nærmest automatiseret, korrekt gengivelse af ordet *korrespondance*, indtil der kom en pædagogisk skurk og fortalte mig, hvor svært og lumsk ordet var. Af samme grund må jeg nu altid søge støtte i Retskrivningsordbogen.

Jeg skal nedenfor pege på nogle staveproblemer, der har med bestemte staves- og ordstrukturer at gøre, idet jeg dog som en konsekvens af forrige afsnit vil fraråde læseren at gå videre i min

artikel. Jeg risikerer nemlig at problematisere (her tør ordet godt bruges!) et felt, hvor de fleste læsere reagerer spontant og formodentlig korrekt. Kun de stærkeste bør følge mig på vej:

Det drejer sig om ordformer som *egernerne, søskendene, meddelelse, milliliter, passagererne, koleraramte, datatapeter, hotelevator, pressesekretær, tallerkenerne, nummereret, økonomiminister* mfl. Karakteristisk er det, at bogstaver, stavelser, orddele inden for samme ordform optræder mere end én gang. Det kan dreje sig om både usammensatte og sammensatte ord.

Usammensatte ord

Identiske stavelser eller orddele kan følge umiddelbart efter hinanden:

prædikenen, zoologi, rodede, redede, ydede, hegnene, rarere, katete, refererer, barbar, filologisk, ukulele, egenerne, meddelelserne, nummereret, feminine, grosserere.

Eller der kan være et eller flere bogstaver imellem dem:

attestere, tarteletter, rekreere, parallelle, statistik, tallerkenerne, integrationistisk.

Elementerne er ikke nødvendigvis fuldstændig identiske, spejlvendte strukturer kan fx også volde problemer, det afgørende er, om der opleves en strukturparallelisme. Nedenstående ord kan således sidestilles med ovenstående:

præsupposition, vedligeholdelse, pædagogiske, celluloid, fortalelse,

birgittiner, repræsentativitet, afhængighed, initiativ, institutionalisere, meteorologisk, strukturer.

Sammensatte ord

Elementerne på de to sider af sammensætningsfugen kan være identiske:

tekstestjerne, pressesekretær, vækststimulerende, fjerdedel, koordinati-on, herreret, strafafsoner, treretters, tililende, menederk læring, økonomiminister, maskiningeniør, landand, sololie, energigivende, spareregler, forfordelt, delelementer, kontororganisation, diakonkontor, tilbudsudsendelse, skatteteknisk, rokokokotte, milliliter, menneskeskelet, tagetage.

Også for de sammensatte ords vedkommende kan der være et eller flere bogstaver mellem elementerne:

skatteattestation, selskabsskat, menneskeskabt, selverhvervende,

ligesom elementerne ikke nødvendigvis er fuldstændig identiske:

landsretssagfører, indviede, dellærer-råd, uadskillelige.

Svære staveord?

Staveproblemerne opstår ikke ved den blotte eksistens af strukturel parallelisme. Er ordet meget hyppigt, og har det en overskuelig bogstavkontur, er det ikke svært, *blot* fordi nogle elementer optræder flere gange: *tit, Otto, Anna og mellem* er ikke svære staveord.

Er de to parallelelementer (!) placeret i stavelser med klar trykforskel, er staveproblemerne heller ikke så påtrængende, idet trykforskellen medvirker til opbygning af en strukturfølelse over for ordet: *barbarisk, topopgør, katete, polititilhold, ukulele* og *landand* hører således til i den lettere ende af skalaen, vel at mærke hvis man kender ordenes betydning.

Udtaleforhold spiller altså en rolle også på dette felt, selv om vi her navnlig beskæftiger os med ordenes grafiske fremtrædelsesform, og foreligger der regulære, reducerede udtalevarianter, bliver stavningen selvfølgelig vanskeliggjort, jf. *celluloid, meteorologisk, Zoologisk (Have)*.

Allersværest er nok de forholdsvis lange ordformer, der indeholder relativt få forskellige bogstaver: *ferierer, egernerne, kasserere, rekreere, refererer, treretters, tarteletter, statistik, regenererer*.

Situationsbestemte fejl

De ordstrukturer, jeg har behandlet, er for mange mennesker altid vanskelige. For nogle opstår der kun problemer under særlige omstændigheder, fx når de er trætte, stressede, alkoholpåvirkede eller nervøse, altså i situationer, hvor man som mundtlig sprogbruger laver fortælelser.

På mit institut anmodede jeg forsigtigt om at få lov til at teste mine skrivende kolleger før og efter en julefrokost. Man tog ikke mit forslag alvorligt, men jeg er overbevist om, at der ville være dukket en del fejl af ovennævnte type frem efter frokosten, ikke fordi staveevnen generelt ville være svækket, men fordi typen her er mere betinget af psy-

kologiske forhold end de fleste andre fejltyper: ingen ville skrive »hæst« (= *hest*), »sykkel« (= *cykel*), »prest« (= *præst*), »Grøndland« (= *Grønland*), osv. i alkoholpåvirket tilstand – men der ville blive problemer for mange med *egernerne* og *de mangehovedede uhyrer*.

Jørn Lund

f. 1946, professor i dansk sprog ved Danmarks Lærerhøjskole, medlem af Dansk Sprognævn

NYE ORD

Tiltag – et gammelt nyt ord

Ordet *tiltag* har været dødt og er blevet levende igen. Eller også har det ikke rigtig fået liv før nu.

Der er ingen tvivl om at ordet omfattes af forskelligartede følelser. Nogle finder det nyt og smart, andre regner det for en irriterende svecisme som har sneget sig ind i sproget, og atter andre – som er 60 eller 70 år gamle? – husker det som et ord sprogrøtterne kæmpede for som afløsningsord for *foranstaltning* under og lige efter 2. verdenskrig.

Så sent som den 7. marts 1985 har Politiken bragt et læserbrev, hvori det nævnes at »en anden slags fremmedord . . . umærkeligt sniger sig ind i vort sprog«. Læserbrevsskribenten fortsætter: »Det er ord, der nok lyder danske, men som i de senere år er kommet til os

udefra, især fra Sverige, f.eks.: sektor, belæg, tiltag, tage over – og det værste af dem alle sammen: for nærværende, et udtryk som især LO-toppen ynder for tiden.«

Da nogle altså tror at *tiltag* er et nyt ord herhjemme, kan det tænkes at en og anden slår efter i *Nye ord i dansk 1955-75*. Men dér kan man naturligvis ikke finde det, for det er jo ikke nyt.

I Ordbog over det danske Sprog (bind 23, 1946) står der: »(fra sv. *tilltag ell. no. tiltak, jf. oldn. tiltak; sml. dog bornh. tetag, begyndelse, tilløb til noget . . især hos sprognævnerne* . .)«, og det tilføjes at ordet i tre ordbøger er angivet som norsk: i Sundby & Baruéls *Dansk-norsk-fransk Haand-Ordbog* (1883-84), A. Larsens *Dansk-norsk-engelsk Ordbog* (1897) og Dahl & Hammers *Dansk Ordbog for Folket* (1907-14). Der er kun tre citater i Ordbog over det danske Sprog: fra 1903, 1912 og 1929 – plus et fjerde om en særlig betydning af ordet, nemlig *tiltag = tiltagende* i modsætning til *aftag = aftagende* (om nordlyset).

Betydningen af *tiltag* er i Ordbog over det danske Sprog angivet således:

det at foretage sig noget; virke; virksomhed; navnlig: første, indledende skridt til virksomhed; vilje eller dristighed til handling; stærk foretagelse; handletrang; initiativ; også om enkelt handling eller foretagende der er præget af initiativ.

Trods de få citater har man altså kunnet give ordet en forholdsvis bred betydning.

Til daglig brug har *tiltag* alle fordele: det er kort, det er lettere at sige og skrive

end fx *initiativ* og *foranstaltning*, det er klart og genkendeligt, og det er forståeligt i hele Norden.

For god ordens skyld må vi nævne at ordet også er med i bl.a. *Retskrivningsordbog 1955*, *Nudansk Ordbog* og *Gyl-dendals Ordbog for Skole og Hjem*.

I dette årti bruges *tiltag* overordentlig meget, både i skrift og tale. Måske bruges det ikke mindst af teknikere og økonomer i forbindelse med ideer, planer og nye projekter.

I Sprognævnets samling af citater fra aviser, tidsskrifter, bøger osv. er der i øjeblikket op mod 80 eksempler på at ordet er brugt (1958-83).

Man kan spørge om ordets betydningsområde nu er ændret, udvidet eller indsnævret i forhold til oplysningerne i Ordbog over det danske Sprog. Hertil tør vi måske vove at svare at det især synes at blive brugt i betydningerne: 'initiativ, handling, foranstaltning og foretagende', men at det (i nær sammenhæng med *initiativ*) også bliver brugt om fremsættelse af forslag og planer, fx: »Der er tiltag som sigter mod ligeløn og kortere arbejdstid«.

Karl Hårbøl

f. 1926, skoledirektør i Korsør, medlem af Dansk Sprognævn

Ludvig Holbergs ordforråd

Næppe ret mange har kunnet overse at 1984 var 300-året for Ludvig Holbergs fødsel – det blev fejret på scenen, i radio og i tv, og en hel del nye udgaver af Holberg og nye bøger om Holberg så i den anledning dagens lys. Til gengæld er det nok de færreste der har lagt mærke til at der kort før Holberg-årets kulmination omkring den 3. december udkom et nyt bind af *Holberg-Ordbogen*.

Det var det tredje af fem bind. De to første udkom 1981-82, det femte og sidste skal efter planen foreligge til nytår 1988. Hvert bind er på 700 store tospaltede sider, og med de tre første bind er alfabetet dækket fra A til N.

Kultursprog kræver ordbøger

Men hvorfor nu en speciel Holberg-Ordbog? Før vi besvarer det spørgsmål må vi fastslå at kultursprog kræver ordbøger. Det sidste hundrede år har frembragt adskillige store ordbogsværker der beskriver det enkelte nationalsprogs ordforråd i hele dets bredde og i størsteparten af dets historiske udvikling. Internationalt bedst kendt er vel den store engelske Oxford-ordbog, brødrene Grimms Deutsches Wörterbuch og den franske Grand Larousse. Men tilsvarende store historiske ordbøger findes for en række andre sprog, fx spansk, italiensk, nederlandsk, svensk – den sidstnævnte, Svenska Akademiens Ordbok, der begyndte at udkomme for næsten

hundrede år siden, er endnu ikke helt afsluttet. Og Danmark står ikke tilbage: I 27 svære bind, der udkom 1918-54, dækker *Ordbog over det danske Sprog* vort modersmåls ordforråd fra Kingo og Danske Lov til midten af indeværende århundrede.

Kultursprogene er opdyrket af fremragende forfattere. De mest lysende navne, de store klassikere der læses og studeres af stadig nye generationer, har krævet deres egne ordbøger. Det gælder fx Cicero, Vergil, Shakespeare, Milton, Racine, Molière, Goethe, og her i Norden Bellman (for Fredmans Epistlar) og Ibsen. Formen for disse ordbøger varierer fra den blotte registrering af samtlige løbende ord i forfatterskabet, som Martin Spevacks mere end 10.000 sider store Shakespeare-ordbog, til den indtrængende betydningsanalyse i den fællestyske Goethe-ordbog, hvor alene bogstavet A fylder 1300 spalter.

Behovet for en Holberg-ordbog

Ikke blot Ordbog over det danske Sprog, men også Holberg-Ordbogen er altså i godt internationalt selskab. Men alligevel. Har vi virkelig brug for en så speciel ordbog? Enhver der læser Holberg ved jo at i hvert fald komedierne og epistlerne kan fås i udgaver med ordforklaringer og realkommentar.

Hertil må siges at for læsningen af den enkelte komedie eller epistel kan sådanne kommentarer vel synes tilstrækkelige, men de kan ikke tilfredsstille den læser der gerne vil vide om et bestemt ord eller udtryk forekommer andre steder hos Holberg, om det er et almindeligt eller sjældent ord osv. Ord og vendinger som er gængse i nutids-

dansk giver kommentarerne slet ingen besked om. Først en fuldstændig ordbog over Holbergs værker skaber den indsigt i hans sprogbrug som sikrer den fulde forståelse hos læseren.

Dette er både en folkelig og en videnskabelig vinding. Og videnskabeligt set er ordbogen desuden uundværlig som grundlag for den systematiske beskrivelse af Holbergs sprog og stil som forfatterskabets vældige omfang hidtil har umuliggjort.

Alle Holbergs ord – med citater

I Holberg-Ordbogen er Holbergs ordforråd registreret og belyst med citater efter samme principper som i Ordbog over det danske Sprog, der som sagt afspejler sprogets udvikling gennem henved 250 år. På sit snævrere felt, et enkelt, om end uhyre stort forfatterskab, bliver Holberg-Ordbogen dog langt mere udførlig. Det kan gå så vidt at en holbergsk yndlingsglose – fx *Materie* – optager mere spalteplass i Holberg-Ordbogen end i Ordbog over det danske Sprog.

Men forskellen i udførlighed viser sig også på andre måder. For Ordbog over det danske Sprog var det af pladshensyn nødvendigt at udelade sjældnere fremmedord og mangfoldige mere eller mindre selvforklarende sammensætninger og afledninger. I Holberg-Ordbogen finder vi derimod Holbergs hele ordforråd. Det medfører at man alene under bogstavet I kan notere sig lige ved 200 ord som ikke er taget med i Ordbog over det danske Sprog. Mange af dem er naturligvis fremmedord, deriblandt adskillige som er afgjort sjældne også i Holbergs skrifter, som fx *Impossibilitet*,

insoutenable og *interrumpere*, men andre er så pas velkendte – i hvert fald set med nutidens øjne – at man savner dem i Ordbog over det danske Sprog, eksempelvis *Indifference* og *investere*. Af sammensætninger og afledninger der ikke er medtaget i Ordbog over det danske Sprog kan nævnes *igroet*, *ihiel-træde*, *ildesammenhængende*, *Indførsels-Rettighed* (dvs. 'importafgift'), *indlændig*, *Invitations-Brev*. Hertil kommer at Holberg-Ordbogen i en del tilfælde dokumenterer at Holberg har kendt og brugt visse ord længe før det ældste eksempel der anføres i Ordbog over det danske Sprog. Det gælder fx *Idee*, der rykkes tilbage i tiden fra 1744 til 1716, og *intrigant*, som Ordbog over det danske Sprog først citerer fra sprog- og litteraturforskeren Rasmus Nyerup 1817, men som Holberg har brugt allerede 1735.

At Holberg-Ordbogen er fuldstændig betyder imidlertid også at vi kan gøre negative iagttagelser. Ved hjælp af ordbogen kan vi fastslå at et givet ord ikke forekommer i hans forfatterskab. Holder vi os igen inden for bogstavet I, kan vi ved at sammenligne med Ordbog over det danske Sprog opregne mindst 30 ord som Holberg af en eller anden grund ikke har anvendt i sine skrifter, skønt vi kender dem i levende brug hos andre forfattere i hans samtid. Der er endda fremmedord iblandt, således *illudere*, *impertinent* og *infektion*, og yderligere en række ord af hjemlig oprindelse der nærmest glimrer ved deres fraværelse, fx *iberegnet*, *indbydelse*, *indgyde*, *iskold*, *islænding* – for det sidste bruger Holberg altid betegnelsen *Iislænder*, ligesom for øvrigt allerede historikeren Arild Huitfeldt (død 1609).

En kvalitetsordbog

I enkeltheder kan en ordbogs brugsværdi først vise sig over længere tid. Men stikprøver i Holberg-Ordbogen vækker store forventninger. I Epistel 418 læses fx om frimurerne at »der kand anføres fleere og vigtigere Argumenter til deres Befrielse end Fordømmelse«. Den som studser over brugen af ordet *Befrielse* vil finde stedet citeret i Holberg-Ordbogen med betydningsforklaringen 'frikendelse', og det viser sig tillige at denne for nutiden mærkelige sprogbrug også forekommer i Jeppe på Bierget. I samme epistel finder man det udtryk at »Tempel-Herrerne havde gaaet fra deres Bekiendelse«, hvilket efter sammenhængen synes at måtte betyde at de havde trukket deres tilståelse tilbage. Søger man nu at få dette bekræftet ved at slå op under *Bekiendelse*, går man ganske vist forgæves, for så vidt som ordforbindelsen *gaae fra sin Bekiendelse* ikke er oplyst. Men forklaringen findes under *gaae*. Det er imidlertid en af de meget store artikler, den optager ikke mindre end 21 spalter og kan derfor let virke afskrækkende på den ikke-professionelle læser. Men her må det fremhæves at Holberg-Ordbogen har den dyd fremfor Ordbog over det danske Sprog at sådanne store artikler indledes med en orienteringstavle der viser vej gennem skoven af betydninger. Og ved hjælp af den finder man i dette tilfælde uden synderligt besvær frem til forbindelsen *gaae fra* med (bl.a.) betydningen 'tilbagekalde'.

Så langt som Holberg-Ordbogen nu er nået, kan man afprøve dens kvaliteter også ved at anstille sammenligninger inden for ordbogen selv. Og den står sin

prøve. Der er således udmærket samspil mellem handlingerne af tiltaleordene *du, I, De* og *han/hun*. Man lærer her at tiltalen med *han* eller *hun* på Holbergs tid var udtryk for høflighed, endog for en mere formel høflighed end *I*, der godt kunne bruges mellem brødre og ægtefæller, så at *han* og *hun* kommer på linje med *De*, som var tiltaleform til eller mellem personer af højere stand. På samme måde viser Holberg-Ordbogen hvordan titulaturen *Frøken* er reserveret de fornemme og derfor er finere end både *Mademoiselle* og *Jomfru*, lige så vel som en *Frue* rangerer over en *Madame*, for ikke at tale om en jævn *Kone* – da Herman von Bremens Geske tror at hun er blevet borgmesterfrue, tåler hun ikke mere at blive kaldt *Madame*, endsi-ge at en gammel veninde siger *du* til hende.

Dansk og norsk

Ludvig Holbergs forfatterskab tilhører jo både den norske og den danske litteratur. Holberg-Ordbogen er da også oprindeligt et fælles dansk-norsk foretagende. Indsamlingen af materialet, der efterhånden skulle vokse til over 400.000 citater, blev påbegyndt i 1946 med pengemidler fra Fondet for dansk-norsk Samarbejde, og tanken var at arbejdet skulle fordeles ligeligt mellem danske og norske medarbejdere. Men dødsfald afbrød den norske deltagelse, og som ordbogsmanuskriptet foreligger nu, er det i altovervejende grad et dansk værk. Administrationen blev i 1955 overtaget af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, der også stod for udgivelsen af Ordbog over det danske Sprog. Norge har dog fortsat ydet økonomisk

støtte, nu senest til trykningsudgifterne. Store bevillinger til arbejdet er i Danmark givet af Statens humanistiske Forskningsråd og af medicinalfabrikken Novos fond.

Når Holberg-Ordbogen kan udkomme i så hurtig takt – fem store bind på syv år – er det fordi hele manuskriptet var færdigredigeret før det første bind blev leveret til trykkeriet. Af redaktørerne er mag.art. *Sv. Eegholm-Pedersen* nu alene om udgivelsen, men Holberg-Ordbogens grundlægger og oprindelige hovedredaktør, dr.phil. *Aage Hansen* – der også har æren af mere end 10.000 spalter i Ordbog over det danske Sprog – var aktivt med i arbejdet indtil ganske kort før sin død i 1983 i en alder af 88 år.

Vel er Holberg-Ordbogen i første række beregnet for specialister og fagfolk, og den lever op til deres videnskabelige krav. Men det betyder ikke – heldigvis ikke! – at den er uden interesse for almindelige Holberglæsere. Enhver der bliver indfanget af en sproglig ejendommelighed hos Holberg vil have udbytte og fornøjelse af at fordybe sig i Holberg-Ordbogen, og det kan let gå sådan at det ene ord tager det andet med sig, så der bliver sammenhæng i tingene.

Den mest nærliggende investering for de tusind hjem er ordbogen nok ikke, selv om de store offentlige og private tilskud har bragt prisen ned på kun 55 øre per trykside; for med 700 sider bliver det immervæk 390 kr. per bind. Men vær rolig for at Holberg-Ordbogen står på bibliotekerne.

Allan Karker, f. 1926, lektor i nordiske sprog ved Aarhus Universitet, medlem af Dansk Sprognævn

HISTORIEN OM ET ORD

Hooligan

Hooligans omtales ind imellem i danske aviser. De kaldes også *klub-fans* og *fodboldbisser*. De nævnes sjældent for det gode, for en *hooligan* er et organiseret medlem af et engelsk fodboldholds fan-klub, hvis formål tilsyneladende er at skabe mest mulig ballade og uro omkring en turneringskamp.

I sin bog: *Name into Word*, 1949, sporer Eric Partridge ordet tilbage til en vis *Patrick Hooligan*, som ledede en forbryderbande i London. Ordet kom i brug omkring 1890 som betegnelse for en særlig ondsindet voldsmand, på samme tid som det danske ord *bølle* opstod, og med samme betydning.

Omkring første verdenskrig fik ordet et nyt indhold. Det brugtes til at betegne medlemmer af militante politiske smågrupper. Således omtales *hooligans*, *bøller* og *bøllefrø* i en leder i Berlingske Tidende (12.2.1918) i forbindelse med syndikalistpartiets demonstration ved Københavns Børs dagen før: » . . . enhver, der har villet, har kunnet se, at Københavns Bøller og *hooligans* har været opsatte paa at 'lave Fest', fordi de har ment, at nu var der en gunstig Lejlighed og frit Slag.«

Ordet står ikke i Ordbog over det danske Sprog, men i den tilsvarende store svenske ordbog, her stavet *huligan*. I denne form har ordet en særbetydning:

SPØRGSMÅL OG SVAR

det udpeger visse elementer under den russiske revolution og den finske borgerkrig.

Også på moderne russisk findes ordet. Dér tilhører glosen standardsproget med indholdet 'forbryder mod samfundsordenen og samfundets sikkerhed' (Encyklopædisk ordbog, Moskva, 1955).

I de senere år har turismen givet *huligan* en ny særbetydning, nemlig 'sortbørshaj, som opkøber eller stjæler fotografiapparater, tøj og lign. fra de vestlige turister', og i denne betydning begynder ordet at dukke op i danske avisers rejsebeskrivelser fra Rusland omkring 1960, men stavet *hooligan*.

På dansk hører glosen stadig til de sjældent brugte, de såkaldt lavfrekvente ord. Og den står vist ikke i andre danske ordbøger end i Gyldendals Fremmedordbog. Dér har den i den russiske form *huligan* været med siden 1965, og i den engelske form *hooligan* siden 1980. Ifølge ordbogen udtales *huligan* med tryk på sidste stavelse (som i fx *tulipan*), mens *hooligan* har tryk på første stavelse (som i fx *hulemand*).

Som et helt frisk eksempel kan nævnes formen *huliganere* fra en leder på bagsiden af Information 19.3.85. Leder-skribenten er forfatteren Hans-Jørgen Nielsen, og han foreslår ordet *huliganere* som »et nyt dansk skældsord direkte fra fodboldbøllernes hjemland«, brugt ensbetydende med det engelske *supporters* og vores *fodboldbøller*.

Hans Jørgen Schiødt

f. 1929, lektor i dansk sprog ved Danmarks Lærerhøjskole, medlem af Dansk Sprognævn

- *Spørgsmål:* I en kirkebog er jeg stødt på ordet *postborer* som stillingsbetegnelse (der står ikke *postbærer*). Hvad betyder det? Ordet findes ikke i den store danske ordbog.

Svar: En *postborer* har ikke noget med postvæsenet at gøre. Førsteleddet *post* er det samme ord som sidsteleddet i *vandpost* om en pumpe. De ældste pumper var træpumper: en op til flere meter lang lige træstamme blev boret hul med et stort langt bor så resultatet blev et træror. Det var en kunst at bore sådan en træstamme ud så der blev en solid skal tilbage som var nogenlunde lige tyk over det hele. Dette arbejde udførtes derfor ofte af en særlig håndværker, en *postborer* (undertiden optrådte den lokale tømmer eller drejer som *postborer*). *Postborere* kendes fra Sjælland og Lolland i gammel tid; på Møn hed det en *postdrejer* og på Fyn *postmager* eller *postmester* (eller *rendemester* fordi han også lavede vandrender af træ). Ordbog over det danske Sprog har ordene *postmager* og *postmester* som betegnelse for en mand der laver træpumper (bind 16, 1936).

Ordet *post* om en pumpe er det samme ord som det *-post* vi har i *dørpost*, *vinduespost*; det er lånt fra nedertysk *post*, som svarer til højtysk *Pfosten* (låneord fra latin *postis* 'dørstolpe'). Betydningen 'pumpe' er en særlig dansk betydning som i dialekterne kun findes på Øerne, ikke i Jylland. - Ordet *post*

om postforsendelse, postbud er lånt fra italiensk *posta* 'sted hvor man skifter heste', derefter brugt om poststation, posthus, postforsendelse, postbud.

- **Spørgsmål:** Når man taler om en *amerikaner*, mener man da en indbygger i USA, eller kan det også bruges om fx en fra Nicaragua eller fra Argentina?

Svar: *Amerikaner* bruges om en indbygger i USA og ikke om indbyggere i andre lande inden for Nord-, Mellem- og Sydamerika. I Dansk Sprognævns publikation *Statsnavne og nationalitetsbetegnelser* (1979) anføres således *amerikaner* som den indbyggerbetegnelse der hører til USA. Denne danske sprogbrug er i øvrigt i overensstemmelse med sprogbrogeren i en række andre sprog. Kun i sammensætninger bruges *amerikaner* om indbyggere uden for USA, fx *sydamerikaner*.

- **Spørgsmål:** Vi er uenige om hvorvidt ordet *tosomhed* er positivt eller negativt ladet. Hvad mener Sprognævnet?

Svar: De mange citater vi har med *tosomhed*, viser ikke nogen tendens til at ordet skulle have en bestemt værdiladning, idet det bruges både som noget negativt, nærmest synonymt med *ensomhed*, og som noget positivt, nærmest synonymt med *lykken (mellem to)*. Det er med begrebet *tosomhed* som med begrebet *ægteskab*: der er tilhængere og modstandere og nogle der mener både-og, og grundholdningen til begrebet som sådant bestemmer om man opfatter begrebets navn som positivt eller negativt eller som en blanding.

- **Spørgsmål:** I 2. klasse er vi begyndt på den første grammatik i dansk. Vi beskæftiger os med kendeordene *en* og *et*. Kan I hjælpe os med, om det hedder *en* eller *et video*? Og kan *video* stå alene, eller skal man sige en *videofilm* eller et *videobånd*?

Svar: Det hedder *en video*, og det kan godt stå alene.

Måske har I prøvet at finde ordet *video* i en ordbog. Men *video* er et ret nyt ord, så derfor er det ikke med i alle ordbøger. En af de ordbøger, *video* ikke står i, er den grønne Retskrivningsordbog. Den laver vi her i Sprognævnet, og i den står de fleste danske ord. Den er bare for gammel til, at *video* står i den. Men heldigvis kender vi *video* andre steder fra. Vi har blandt andet set det mange gange i aviserne, og i dem står der altid *en video*. Det er derfor, vi synes, at *en video* er mere rigtig end *et video*.

Her i Sprognævnet er vi ved at lave en ny grøn Retskrivningsordbog. I den vil vi skrive, at *video* godt kan stå alene, og at det hedder *en video*.

Når *video* står alene, kan det være to forskellige ting. Man kan enten sige: »Har I *video* hjemme hos jer?« – og så er *video* det samme som et *videoapparat*. Eller man kan sige: »Jeg så alle tiders *video* i går« – og så er *video* det samme som en *videofilm* eller en *videooptagelse* (det, der med et officielt ord hedder et *videogram*).

Men vi synes ikke, *video* alene kan være det samme som et *videobånd*. Hvis man skal købe et videobånd (altså ét uden billeder på), bliver man altså nødt til at sige: »Jeg vil gerne købe et *videobånd*«.

- **Spørgsmål:** I en avis læser jeg lige: *ingen af delene er rimeligt*. Burde der ikke have stået *rimelig*, for det hedder jo *en* (og ikke *et*) *del*?

Svar: Det er helt i orden at bruge *rime-*
ligt her. Hvis der derimod havde stået et
andet fælleskønsord end *delene*, fx
mændene, kunne man have brugt *rime-*
lig, altså fælleskøn af tillægsordet *rime-*
lig: *ingen af mændene er rimelig*. Des-
uden kunne der i begge sætninger have
stået *rimelige* (flertal), da *ingen* kan
være både ental og flertal.

Når man udmærket kan bruge *rime-*
ligt i den sætning *De har fundet i en avis*,
hænger det sammen med at ordforbin-
delsen *ingen af delene* betydningsmæs-
sig og grammatisk svarer til intetkøns-
ordet *intet*. Ordbog over det danske
Sprog, bind 3, spalte 578, linje 38 ff.,
nævner at *en af delene* kan bruges om en
af to eller flere muligheder, og *ingen af*
delene i betydningen 'ingen af to eller
flere muligheder'. Om et parallelt ud-
tryk, *begge dele*, der jo svarer til intet-
kønsudtrykket *det hele*, siger den sam-
me ordbog (samme spalte, linje 50 ff.)
udtrykkeligt at det kan bruges som
intetkøn til *begge* (*to*).

- **Spørgsmål:** Vi har jo ordet *morforældre*, men mig bekendt ikke *farforældre*. Ville det ikke udfylde et hul i det danske sprog?

Svar: Ordet *morforældre* er med i fx
Retskrivningsordbogen fra 1955 og i
Ordbog over det danske Sprog, bind 14,
1933, men dér betegnet som lidet brugt;
vi har mødt det et par gange i dagspres-

sen i de seneste år, og Chr. Kampmann
har brugt det i en af sine romaner.

Ordet *farforældre* står vistnok ikke i
nogen dansk ordbog, men ordet er fore-
kommet på tryk i mindst 60 år og har i
talesproget været brugt i over 130 år.

Ordet *farforældre* kan bruges uden
videre hvis man føler et behov for det.
Og man kan danne fx *mormorbror* og
mormoster (det sidste har vi i år set i en
dødsannonce; det kan være dannet for
at undgå det besværlige ord *grandtante*).

- **Spørgsmål:** Jeg og en ven er blevet ueni-
ge om sætningen »Jeg *ville/vil* gerne
betale dig de penge jeg skylder dig, men
kan ikke«. A mener at det i denne sæt-
ning hedder *ville* når man på forhånd
ved at man ikke kan betale, mens B
mener at *ville* er datid og at det skal hed-
de *vil* når det er noget man siger nu til en
anden. Vil I venligst afgøre hvem af os
der har ret?

Svar: B har ikke ret i at *ville* betegner
datid i eksemplet »Jeg *ville* gerne betale
. . ., men kan ikke«. Datidsformen af
udsagnsordet er her brugt om nutidige
forhold lige så vel som eksemplet med
vil. Det kan man se af at den efterfølgen-
de, sideordnede sætning i begge eks-
empler har udsagnsordet i nutidsform:
»men *kan* ikke«.

Forskellen mellem de to eksempler
beror altså ikke på en forskel i tidsbetyd-
ninger, men formen *ville* betegner i dette
tilfælde at der er tale om noget tænkt,
noget der strider mod virkeligheden.
Ved at bruge denne form angiver man
fra første færd at det man siger ikke kan
lade sig gøre i virkeligheden. Hvis man
bruger nutidsformen i eksemplet har

modtageren mere ret til at tro at pengene nu vil blive betalt tilbage, lige indtil den sørgelige sandhed (»men jeg kan ikke«) går op for ham.

Om man vælger den ene eller den anden af de to udtryksmåder er en smagssag. Brugen af nutidsformen er ikke forkert i sammenhængen, men man må nok betragte udtryksmåden med datid som den mest hensynsfulde i denne triste meddelelse.

Og det gælder jo i øvrigt at man kan bruge datidsformen af udsagnsord til at markere forskellige forbehold: noget tænkt, ønsket, opfordrende eller blot høfligt, fx »Du *så* vel helst at pengene blev betalt tilbage straks, men det kan altså ikke lade sig gøre«, »*Måtte* jeg bede om en kage til?«

Gamle numre af Nyt fra Sprognævnet

Der er endnu nogle numre tilbage af det gamle *Nyt fra Sprognævnet*. Det drejer sig om numrene 18-21, dvs. de fire sidste numre der nåede at udkomme af det gamle blad. Disse numre udleveres gratis til abonnenterne på det nye *Nyt fra Sprognævnet* så længe oplaget rækker.

Man kan bestille de pågældende numre ved at ringe eller skrive til Sprognævnet.

Nyt fra Sprognævnet

1985 · 2/juni

Egernerne, søskendene

og de mangehovedede uhyrer.	1
Tiltag – et gammelt nyt ord.	3
Ludvig Holbergs ordforråd.	5
Hooligan	8
Spørgsmål og svar	9

Nr. 3 udkommer i september 1985

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Luna-Tryk I/S, København

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115, 3., 1552 København V.

Postgiro 6 10 17 20. Telefon (01) 11 37 05 (oplysning 10-14).